

Havas László

Gyakorlat és elmélet a DAB szak- és munkabizottságainak elrendezésében

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke, lévén történész, bizonyára megbocsátja nekem, ha áttekintésemet és egyben programjavaslatomat egyfajta történeti áttekintéssel kezdem, hiszen magam is részben történész vagy történész is volnék, s ami ennél sokkal fontosabb: a múlt sok mindent képes megmagyarázni a jelenlegi helyzetből, s egyúttal talán még a jövő útját is jobban kijelölhetjük ismeretében. Nem szaporítva a szót, vágjunk *in medias res!*

Amikor több mint negyedszázada létrejött a MTA debreceni fiiláléja a többi regionális bizottsággal együtt, ez annak idején nagy előrelépés volt a túlközpontosított Akadémia szervezeti életének ésszerűsítése és dinamikusabbá tétele érdekében, nagyobb önállóságot és kezdeményező képességet, valamint cselekvési teret biztosítva az ország egyes tájegységei tudományos és szellemi potenciáljának, amelyek egyúttal egybeestek a nagy — legalábbis szellemiek vonatkozásában — kiemelkedő jelentőségű egyetemi központokkal, miként ez Debrecen esetében is történt. A póráz lazítása azonban az akkori időknek megfelelően csak módjával történt. Az akkori tudományszervezők gondosan ügyeltek arra, hogy a DAB teljes mértékben kompatibilis legyen az Akadémia centrális szervezetével, s így munkája szoros irányítással, kellő apparátusi ellenőrzéssel folyjék, vagyis ne hogy eltérjen a neki megszabott pályától. Ennek félreérthetetlen jele, hogy a DAB szervezete teljesen lemásolta az MTA központi szervezeti kereteit. Itt elsősorban nem az elnökségre gondolok, amelynek mindenütt általában van elnöke és/vagy főtitkára, alelnökei és többnyire titkára vagy titkárai, hanem arra a körülményre kívánok rámutatni, hogy a DAB keretei között ugyanazokat a szakbizottságokat alakították ki, mint amilyen osztályai akkor az MTA-nak voltak, így az I., a II. és a III. társadalomtudományi szakbizottság megfelelt egyfelől a Nyelv- és Irodalomtudományok, másfelől a Filozófiai és Történettudományi, ill. harmadrészt a Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának. A hat ún. természettudományi szakbizottság az Akadémia hét hasonló osztályának példáját követte, vagyis a Matematikai és Fizikai Tudományok Osztályát, továbbá az Agrártudományok; az Orvostudományok; a Műszaki Tudományok; a Kémiai Tudományok Osztályát, az eltérés a központi szerveződéstől csak abban állt, hogy Debrecenben a Biológiai Tudományok osztályának megfelelő diszciplínák részben az orvostudományi szakbizottság, részben a környezettudományi szakbizottság kereteibe kerültek, ahogy ez az utóbbi helyettesítette Kelet-Magyarország régiójában a Föld- és Bányászati Tudományok osztályát is, amelynek pontos ekvivalensét a szóban forgó körzetben aligha lehetett volna megteremteni. Ez a józan elrendezés hadd dicsérje a természettudósokat,

akik igyekeztek tartani magukat a realitásokhoz, ami közelről sem mondható el ugyanilyen mértékben a humán és társadalomtudományok képviselőiről.

Az ezen kijelentés mögött meghúzódó kritika alátámasztására álljon itt a következő tény. A III. számú társadalomtudományi vagyis a közgazdasági és jogi szakbizottság úgy jött létre, hogy ennek helyben nem volt meg semmiféle feltétele. Akkoriban Debrecenben már évek óta fel volt függesztve a jogi kar működése, nem volt sem ilyen irányú szakképzés, de még tudományosan minősített szakember sem. Hasonló volt a helyzet a közgazdaságtudománnyal: ilyen kar nem létezett, csak politikai gazdaságtani oktatás folyt, amelynek jellegét és színvonalát ma már aligha kell ecsetelni, akkor viszont ezt nyíltan szóvá tenni semmiképp sem volt ajánlatos. Magától értetődik, hogy ez az életképtelen szakbizottság akkor teljes passzivitásra volt kárhóztatva, hiába erősítették meg a tudományos szocializmus korabeli élharcosaival. Ezért ez a szakbizottság néhány év áldásos semmittevés után beolvadt a II. társadalomtudományi szakbizottságba, amelynek működése a humán és társadalomtudományok síkján szinte parttalanává vált, amit már a mai munkabizottságok felsorolása is jól érzékeltethet a maguk szakterületével: filozófia, történelem, klasszika-filológia, régészet, szociológia, településtudomány és területfejlesztés, közgazdaság, jog, pszichológia, neveléstudomány, művésztörténet, zenetudomány. Ennél lényegesen homogénebb összetételű az I. számú szakbizottság a maga irodalom-, nyelvtudományi és néprajzi szakbizottságaival, bár ebbe a viszonylag egységesebb testbe is beilleszkedik egy idegennek látszó elem, a kultúrakutatási bizottság, amely inkább a II. szakbizottság bizonyos ágazataival mutat valamiféle rokonságot, már ha egyáltalán valóban igényt tarthat arra, hogy ugyanolyan önálló diszciplínának tekintsük, mint amely azonos súlyú a többi felsorolt szakterülettel. Lehet, hogy e munkabizottság felállítását nem elsősorban tudományos szempontok, hanem inkább a tudomány berkein belül meghúzódó akkori hatalmi erőviszonyok magyarázzák.

Mindez azt bizonyítja, hogy a DAB keretei között több mint negyedszázada létrehozott szakbizottságok részben egy központi rendezőelv, részben bizonyos helyi erőviszonyok függvényei voltak, s ennek megfelelően mind egyetemesebb perspektívában, mind lokális viszonylatokban is elemzésre érdemesek, már tudniillik főleg abban a tekintetben, hogy egyfelől mennyire felelnek meg a tudományok mai rendszerezési alapelveinek, másfelől mennyire tükrözik egy olyan korszak szempontjait, mely időszak korlátain ma már nagy erőfeszítésekkel igyekszünk túljutni épp annak érdekében, hogy mind a mércének tekintett „európai színvonalhoz” felzárkózzunk, mind pedig az ún. világtendenciáknak a sodrába is bekerüljünk, feltéve, ha egyáltalán jelen pillanatban még nem tartoznánk oda.

Ezzel szükségképpen eljutunk a tudományok rendszerezésének, osztályozásának elméleti kérdéséhez, amely régebben elsősorban a filozófia tárgykörébe tartozott, úgy mint a megismerés ágazatainak filozófiája, az angol terminológia szerint a „Philosophies of the Branches of Knowledge”-hoz. A múlt században, de még századunk első felében is számos elmélet született ebben a tárgykörben, annak ellenére, hogy mára már nincs ember, aki a tudományok összességében és teljességében tájékozódni tudna, s így képes lenne valóban megalapozottan állást

foglalni. Az utolsó effajta „egyetemes elme” talán az 1716-ban meghalt Leibniz volt, bár talán az ő élete is inkább figyelmeztető jeladás a tudományok általánosításából adódó nehézségekre, mintsem mércéül szolgáló példaadó kísérlet. Ennek a felismerésnek a jegyében ma talán nem egy egységes princípium alapján célszerű vizsgálódnunk, hanem főleg a gyakorlatban többé-kevésbé jól beváló csoportosításokból kell kiindulnunk, amelyekből természetesen több is van. Az egyik lehetséges megoldás lehetne pl. az ETO beosztása, amely ugyan Baconre megy vissza, azonban mára már annyira speciálisan könyvtári használatra alkalmazott, s annyira egy technikai–számításra, a decimális rendszerre épül, hogy igazán tudományos jellegű vizsgálatra aligha alkalmas, mert ki látná be pl., hogy a művészetek és a sport valóban szervesen összetartoznak egymással. Ennél sokkal hatékonyabbnak ígérkezik az UNESCO-tól 1973-ban elfogadott beosztás, amely a tudományterületek és a technológia nemzetközi szabvány nomenklatúráját, elnevezési rendszerét adja (International Standard Nomenclature for Fields of Science and Technology – UNESCO, 1973, vö. A. Schranz, kiad., A tudomány térképe, Bp. 1995). Ez a szisztéma 24 főágat különböztet meg a tudományok körén belül, nagyjából és egészében valóban a tudomány tárgyát és jellegét tekintve irányadónak és meghatározónak. Ebben a felosztásban ábécé-rendben a következő olyan ágazatok vannak, amelyeket mi a természettudományok területére szoktunk sorolni: 1) csillagászat és asztrofizika; 2) élettudomány(ok); 3) fizika; 4) földrajz; 5) föld- és űrtudományok; 6) kémia; 7) matematika; 8) mezőgazdasági tudományok; 9) műszaki tudományok; 10) orvostudományok. Nem érzem magamat feljogosítva arra, hogy ennek a rendszernek a helyességét vagy fogyatékoságait vitassam, erre a természettudományok képviselői illetékesek. Egy következtetést azonban levonhatunk. Bár ez a rendszerezés differenciáltabbnak s ezért talán árnyaltabbnak mutatkozik, mint az MTA osztályszervezete és a DAB szakbizottsági elrendezése a természettudományok területén, mégis a magyar gyakorlat alapvetően nemigen tér el az itt felvázolt nemzetközi szabványtól, vagyis a természettudományok osztályainak felállításaikor az MTA ill. az annak működését megszabó politika valamennyire mindenképpen tekintettel volt az ilyen jellegű tudományterületek önálló és sajátos jellegére, nem kívánt egybemosni eltérő szakterületeket. Ebben a vonatkozásban az akadémiai osztályoknak a nomenklatúrájánál kisebb száma voltaképpen belefér az egyes szakágazatoknak egymástól való elhatárolása körüli értelmezési problémákba.

Ugyanakkor nem érvényes mindez a humán és társadalomtudományok területén. Itt az UNESCO szaklistája a következő ágazatokat tartja nyilván ugyancsak az ábécé-rendet véve tekintetbe: 1) antropológia; 2) demográfia; 3) etika; 4) filozófia; 5) jogtudomány(ok); 6) közgazdaságtudomány; 7) logika; 8) művészet- és irodalomtudomány(ok); 9) nyelvészet; 10) pedagógia; 11) politikatudomány; 12) pszichológia; 13) szociológia; 14) történelem. Vagyis e szerint a nyilvántartás szerint a humán és társadalomtudományoknak 14 főága van, szemben a természettudományok 10 nagy területével szemben. Ennek figyelembe vételével köznapiasan akár megdöbbenőnek is minősíthetnők azt a tényt, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának csak 3 humán és társadalomtudományi osztálya van, a DAB-nak pedig mindössze 2 szakbizottsága, úgyhogy kereteik között e tudományok csupán

ötöd- vagy hetedrészben vannak képviselve, ha az általában oly objektívnek tekintett számarányokhoz ragaszkodunk, hogy elkerüljem a bölcsészeti tudományok ellen gyakran hangoztatott szubjektívizmus vádját.

Mi a magyarázata ennek a kiáltó diszkrepanciának? Erre több ok is kínálkozik meghatározó körülményként. Az első és legfontosabb itt az a történelmi és politikai helyzet lehet, amelyben a MTA többé-kevésbé ma is fennálló rendszere kialakult. Az Akadémia 1949-es átszervezésekor az igazodási pont a Szovjetunió volt, ahol az volt az alapelv, hogy a társadalomtudományok a politika szolgálati; ezért minél jobban kézben kell őket tartani, úgyhogy célszerű őket szorosán összevonni, kiszolgáltatva az osztályfinanszírozás béklyóinak is. Ennélfogva a humán és társadalomtudományokat két osztályba gyömöszölték be: az I. vagy Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályába; valamint a II., azaz Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályába. Mint látjuk: ekkor még nem volt meg a később IX. osztályként életre hívott Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. Ez érthető is. A sztálini időkben a gazdaságot a központi állami szervezés egyszerű függvényeként fogták fel a legteljesebb etatizmus jegyében; másfelől sajátos logikával úgy gondolták, hogy az állam eltűnésével a jog is meg fog szűnni, amennyiben létrejön majd egy össznépi társadalom, amely irányban az „épülő kommunizmus nagy országában” már haladnak is. Ezen abnormis és torz helyzethez viszonyítva országosan tehát igen jelentős javulást jelentett az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának életre hívása, s csak az a nagy kár, hogy akkor Debrecenben helyileg nem voltak meg a szükséges feltételek egy ilyen, valóban életképes szakbizottság működtetéséhez.

Az osztályokba sorolásnak lehettek persze történelmi hagyományai is. A 19. század végén az Akadémiának még csak három osztálya volt, úgymint az I. a nyelv és széptudományi osztály; a II. a filozófiai, társadalmi és történelmi tudományok osztálya; valamint a III. a matematikai és természeti tudományok osztálya. Ez századunkban hatra változott, mert a II. világháborút követő időkig volt: nyelv- tudományi, bölcséleti, történelmi, matematikai, természettudományi és törvény- tudományi osztály. 1949-ben ez azután úgy rendeződött át, hogy humán és társadalomtudományi vonatkozásban visszatértek a kevésbé árnyalt 19. századi beosztáshoz; a természettudományok vonatkozásában viszont szerencsés felzárkózás következett be az ezen a területen végbemenő forradalmi jellegű átalakulásokhoz, még ha talán ez nem történt is meg a kellő mértékben.

Végül a humán és társadalomtudományok területeinek korlátozását az is elősegíthette, hogy közülük több új vagy viszonylag új volt, s ezért nem értékelték őket úgy, mint amelyek általánosan elfogadhatók, mint pl. az antropológia, a demográfia vagy épp a szociológia, amely utóbbit az egykorú marxista társadalomtudósok különösen gyanús szemmel néztek mint feltételezett burzsoá konkurenciát.

Bármilyen legyen is az Akadémia és a fiálék szaktudományi tagolódásának az oka, ahhoz aligha fér kétség, hogy a humán és társadalomtudományok vonatkozásában messze elmarad attól a kívánatos differenciálódástól, amely ebben a vonatkozásban a tudományok ezen területét ma jellemzi. Az is elég nyilvánvaló, hogy az osztályok nem megfelelő arányban képviselik egyfelől a humán és társadalom-

tudományokat, másfelől pedig a természettudományokat, ami a DAB esetében 3:1-hez a természettudományok javára. Az UNESCO nómenklatúrája alapján itt sokkal helyesebbnek látszanék a paritás, sőt voltaképpen a humán és társadalomtudományi szakbizottságok arányosan valamivel nagyobb száma sem lenne elméletileg kizárható.

Mindezek a megfontolások feltehetőleg szerepet játszottak a DAB vezetőségének abban az 1997-ben tett felvetésével, hogy az eddigi két társadalomtudományi szakbizottság számát háromra kellene emelni, megszüntetve az eddigi semmitmondó elnevezéseket is, vagyis az I. ill. a II. társadalomtudományi szakbizottság megjelöléseket, olyan terminológiát alakítva ki, amely jól érzékelteti a három szakbizottság munkájának tartalmát és jellegét. Született is egy vagy több ilyen tervezet, amely azonban egyetlen szakembernek sem szolgált igazán megalapozással, mert teljesen nyilvánvaló volt, hogy egyfelől nincs e tudományterületekre három olyan általános és valóban létező terminus technicus, amely kellőképpen minden egyes érintett területet lefedne; másrészt kellő átgondoltsággal, pl. rendszer- vagy módszertani alapon az idevágó tudományterületek nem sorolhatók be három különböző kategóriába. Szoktunk ugyan beszélni humán, szellem- és társadalomtudományokról, ám ez inkább két tudománykört jelöl, s azt sem határolja körül pontosan, úgyhogy három szakbizottság csak ötletszerűen valósítható meg, s terminológiájuk csak úgy lenne kialakítható, ha valamennyi alkotóelemét felsorolnók, ami megjegyezhetetlenné tenné az egyes szakbizottságok nevét. Mindezek számbavételével — anélkül, hogy tudtunk volna az Akadémia kebelén belül kezdeményezett és elinduló diszciplína vitáktól — azt javasoltuk, hogy egy felülről történő, kicsit nominalista jellegű átalakítás helyett, kerüljön sor egy szélesebb körű előkészítő munkára, amely az új szakbizottsági felosztásra az alábbi szempontok figyelembe vételével tesz majd javaslatot:

- alapvetően az egyes társadalomtudományok mai elhatárolódásából, sajátos jellegéből indul ki;
- de figyelembe veszi az interdiszciplináris kapcsolatokat is, pl. olyan területek esetében, amelyek egy-egy időszak civilizációját vizsgálják a maguk teljességében. Ez szükségképpen csak a régebbi idők kapcsán lehetséges, módszertanilag az újabb korok esetében már nehezen lenne megvalósítható;
- a gyakorlatiasság jegyében nem hajszol ideákat, hanem a meglévő helyi tudományos potenciálra épít, nem tűzve ki célul azt, ami megvalósíthatatlan;
- végül kísérletet tesz azon, Debrecenben egyelőre hiányzó társadalomtudományi bizottságok felállítására, amelyek korábban nem voltak megvalósíthatók, időközben azonban megteremtődtek hozzájuk a kielégítő személyi előfeltételek.

A DAB elnöksége elfogadta ezeket a javaslatokat, s meghatalmazott egy négyes bizottságot a kezdeményezés véghezvitelére. Ezek, ábécé-rendben, Gorilovics Tivadar, Havas László, Kertész András és Vajda Mihály, mind a négyen professzorok, ill. közülük az első kettő a DAB jelenlegi két társadalomtudományi szakbizottságának elnöke. Az érintettek több megbeszélést tartottak, több alkalommal szóban és írásban kikérték a jelenlegi munkabizottságok véleményét,

s ezek nyomán tárják a mai tudományos ülés nyilvánossága elé javaslatukat a humán és társadalomtudományok tervezett szakbizottsági tagolódásáról, amely megítélésük szerint számos kíváncsi megvalósulását tenné lehetővé, miután időközben létrejött a korábban hiányzó művészettörténeti és zenetudományi munkabizottság, egy harmadik, a vallástudományi pedig most van megszervezés alatt, s minden remény megvan rá, hogy a közeljövőben meg is alakul. Figyelembe véve az egyes szakterületek önállóságát, Debrecenben való művelését, valamint minősített helyi szakemberekkel való ellátottságát, véleményünk szerint az alábbi szakbizottságok felállítására nyílik mód a DAB keretei között.

1. *Nyelvészeti szakbizottság.* A nyelvtudomány ma kétségkívül a humántudományok egyik megkülönböztetett húzóágazata, s feltétlenül leválasztandó az irodalomtudományról, amellyel kialakulása pillanatától a 19. század oly szívesen összekapcsolta. A 20. század azután új utakat nyitott meg számára, kibontakoztatva a más tudományágakra is megtermékenyítően ható strukturalizmust, transzformációs és generatív grammatikát (I. Harris és Chomsky elképzeléseit), a tagmemikus, stratifikációs és egyéb megközelítéseket. Mint interferáló szakterület, kapcsolatot mutat mind a filozófiával (I. nyelvfilozófia; szemantika: jelentés és igazság, jelentés és valóságtartalom, jelentés és gondolkodás stb.; számítógépes és matematikai valamint antropológiai nyelvészet; stilisztika; pszicho- és szociolingvisztika stb.). Ezen a szakterületen Debrecen és Nyíregyháza körzetében 4 (5) akadémiai doktor tevékenykedik megannyi kandidátussal és PhD-fokozattal rendelkezővel karöltve, van három akkreditált doktori iskola, s több szakterületen intenzív és eredményes kutatómunka folyik, ami lehetővé teszi különféle munkabizottságok ill. csoportok felállítását (diakronikus és szinkronikus nyelvészet, név- és nyelvjárás, általános és számítógépes nyelvészet stb.).

2. *Irodalomtudományi szakbizottság.* Bár lényegében az irodalomtudomány is beiktatható lenne a művészettudományok kategóriájába, mégis jellegzetesen nemcsak képi, hanem fogalmi és ideológiai anyaga révén is mindenképpen önálló tudományág, sajátos módszerekkel és jelentőséggel, amely minden kultúrában és civilizációban jelen van, ha nem is valóban leírt formában, de orálisan mindenképpen, ami persze megint különleges vizsgálati eljárásokat igényel. Debrecenben és részben Nyíregyházán is ez a szakterület különösen erős, amennyiben az irodalomtörténetből nagydoktori fokozattal rendelkezők száma megközelíti a tizet, van több akkreditált doktori program is, kandidátusból és PhD címmel rendelkező kutatóból pedig több tucat. Jelentős az irodalomtudomány területén a könyvkiadó tevékenység is, ahol főleg a Csokonai Könyvtár, valamint az Orbis Litterarum eddigi publikációit emelnénk ki, de nem elhanyagolhatók a különféle területeken megjelent egyetemi kiadványok sem. Ha az eddig egységes irodalomtudományi munkabizottság indokoltan szakosztályi rangra jut, akkor keretei közt jó színvonalat képviselő munkacsoportok jöhetnek létre, így a magyar, ill. a különféle nemzeti vagy nyelvű irodalmak, vagy a világ- ill. az összehasonlító irodalom tárgykörében, sőt műfaj-elméleti vagy akár irodalomszociológiai esetleg még textológiai vonatkozásban is.

3. *Történettudományi szakbizottság.* A humán és társadalomtudományok egyik legklasszikusabb területe, amelynek Debrecenben jeles hagyományai vannak, különösen a Szabó István nevével fémjelezhető iskola révén. Értékelhető kutatások folynak még Nyíregyházán is, mind a Bessenyei Gy. Tanárképző Főiskolán, mind a Józsa A. Múzeumban. A diszciplínának van akkreditált doktori programja, amelyhez 4–5 akadémiai doktor kapcsolódik vezetőként számos kandidátussal együtt. A régióban jelentős szakkönyvkiadó tevékenység is folyik, bár elsősorban nem pótolhatatlan forráskiadványokról van szó, hanem tankönyvekről, részben tudományos értékű, részben inkább népszerűsítő monográfiákról, összefoglalásokról. A legfontosabb publikációkat Ráczy István professzor neve fémjelzi, akinek munkáit a DAB több alkalommal is első díjjal támogatta ill. ismerte el. A nagy kutatói és oktatói gárdával rendelkező szakterület amennyiben külön szakbizottság rangjára emelkedik, több munkabizottságot is képes lesz kebelén belül felállítani. Különösen erős a gazdaságtörténet, de újabban a magyarországi korai latin nyelvű források feldolgozása és kiadása is lendületet vett Solymosi László tevékenysége révén, bár az ő munkássága már túl is mutat a régióon.

4. *Filozófiai és művészettudományi szakbizottság.* Mint a szakbizottság tervezett elnevezése is utal rá, ebben az esetben nem beszélhetünk egyetlen, világosan körülhatárolható szakterületről. Igaz, a filozófia a legrégebbi humántudományok közé tartozik, amely a teológián kívül a korai, középkori egyetemek alapvető ágazata volt, mégis a művészettudományok csak áttételesen kapcsolódnak hozzá, amennyiben az esztétika a filozófiai tudományok körébe tartozik, s ilyen módon közvetíthet a művészetek valamint a velük foglalkozó tudományok irányában, amelyeket jelenleg alapvetően a zenetudomány képvisel, minthogy a művészettörténet, amely Debrecenben főleg a bizánci művészettel és kelet-európai kisugárzásával fonódik össze, nem az itt felvázolt relációba kíván beilleszkedni. Körzetünkben sajnos hiányzik a lánc magas szintű tudományos vizsgálata, az építészet pedig a műszaki tudományok körébe tartozik a DAB-on belül. Így a felálló szakbizottság végül is egyelőre három munkacsoportot fogna össze, úgymint *filozófiai, filozófiatörténeti*, továbbá *esztétikai*, valamint *zenetudományi*. A filozófia rendelkezik akkreditált doktori programmal, s a szakbizottság egészének rangját egy akadémikus ill. egy akadémiai doktor szavatolná, több kandidátus és PhD-fokozattal rendelkező társaságában.

5. *Neveléstudományi és pszichológiai szakbizottság.* Az adott esetben a rokon tudományok lehetővé teszik a szerves együttműködést, ezért az eddigi hagyományok alapján is mód nyílik a közös szakbizottság megalkotására, annak ellenére, hogy itt valójában két akkreditált doktori program és egy alprogram is van, úgyhogy ez lehetővé tenné a tudományos önállóságot, s nem lenne alaptalan akár két különálló szakbizottság felállítása sem. A különállás mellett szólhatna az ide tartozó 4 akadémiai doktor megléte is, akárcsak a nagyszámú egyéb minősített. Mégis az együtt maradás mellett érvel az a körülmény, hogy tudományos felfogás, koncepció tekintetében annyira megoszlik önmagában mindkét szakterület, hogy egyelőre célszerűbbnek látszik egy közös szakbizottság megteremtése két meglehetősen függetlenséget élvező munkabizottsággal, amennyiben lenne egy

- főként szociológiai szempontokat követő *nevelés- és művelődéstudományi munkacsoport*, amely alapvetően Kozma Tamás iskolájához kapcsolódnék;
- s lenne egy hagyományosabb *pedagógiai, pedagógiatörténeti és pszichológiai munkacsoport*, amely egyfelől a régebbi nevelési tradíciókat ill. a lélektani vizsgálatokat állítja a középpontba.

Persze az sem kizárt, hogy akár még további munkacsoport megszervezése is elképzelhető, már ha ebben az érintett szakemberek meg tudnak egyezni, mert köztük e pillanatban — ismereteink szerint — vannak még személyes véleménykülönbségek, sőt érdeklentétek, amelyek tapintatlan figyelmen kívül hagyása aligha járna szerencsével.

6. *Társadalomtudományi (szociológiai–politológiai és településtudományi) szakbizottság*. Ebben az esetben ismét több rokontudomány olyan szoros együttműködéséről van szó, amely a DAB keretei között az elmúlt években gyakorlatilag már létrejött, s eredményesen is funkcionált, különösen a szociológia és a településtudomány kölcsönviszonyában. Bár az adott szakterületeken egyelőre csak egy akadémiai doktor van, hamarosan várható, hogy két újabb vezető kutató is megszerzi ugyanezt a címet, s a kandidátusok száma is érdelemes. E szakágazati csoportban egyelőre nincs önálló, akkreditált doktori program, mindössze a földrajz tárgykörében számolhatunk egy alprogrammal, ám a jelzett tudományterületek a régió szellemi életében olyan súllyal bírnak, hogy ez kellőképpen indokolja a jelzett szakbizottság tervezett önálló felállítását.

7. *Közgazdasági és jogi szakbizottság (kriminológia)*. Ez az Akadémia szintjén is külön osztályt kapó két tudományág debreceni szakosztályként történő kezelése kívülről nézve talán nem igényel külön igazolást, főleg, ha figyelembe vesszük, hogy mögötte a Hajdúság fővárosában egy külön kar és egy olyan önálló tanszék, pontosabban intézet áll, amely a karrá fejlesztés stádiumában áll. Mégis tisztában kell lenni vele, hogy a tudományos háttér szempontjából az ügy már nem ennyire egyértelmű, főleg, ami a jogi munkabizottság helyzetét illeti, amelynek felállítását még elnöke, Ruszoly József professzor is elhamarkodottnak minősíti. Ez a szakterület ugyanis Debrecenben egyelőre nem rendelkezik kellő tudományos alappal. Bár van egy akadémiai doktor, de az ő munkáját mindössze egy kandidátus segíti, s nincs elfogadott doktori program sem. Valamivel jobb a közgazdaságtudomány debreceni helyzete; a jogi karon akadémiai doktori fokozattal rendelkezők is dolgoznak (?), s vannak nagyobb számban egyéb minősítettek is, viszont itt ugyancsak hiányzik az akkreditált posztgraduális szint. Mindezek ellenére, illetve mindezekkel együtt a szakbizottságot a kriminalisztikai munkabizottsággal együtt kívánatos már most megteremtteni, mert ez a távlati fejlesztést mindenképp előmozdíthatja, s az adott szakterület Kelet-Magyarországon olyan jelentőséggel bír, hogy hiányát a DAB keretei között mindenképp el kell kerülni. Átmenetileg azonban elképzelhető esetleg, hogy az általunk 6.-nak és 7.-nek feltüntetett szakosztály egyetlen társadalom-, közgazdaság- és jogtudományi szakbizottsággént fog működni a jelzett okok miatt, hogy csak később tagolódjék kétfelé, miután az önállóság tudományos feltételei megszülettek.

8. *Néprajzi és régészeti szakbizottság*. Itt két olyan tudományterület szakbizottsági szinten való egyesítéséről van szó, amelynek tudományági hovatartozása nem teljesen egyértelmű. Az etnográfia az UNESCO nomenklátúra az antropológia tárgykörébe sorolja, míg a régészet a történelem segédtudományai között foglal helyet. Részben ez is a magyarázata annak, hogy mostanáig a néprajzi munkabizottság az I. társadalomtudományi szakbizottsághoz tartozott, a régészet pedig a másodikhoz. Ugyanakkor nem tagadható, hogy a két tudományterület között vannak érintkezések is, amennyiben a régészet, főleg a korai időszakok régészete fel fogható egyfajta történeti néprajznak is. Igaz, a felállítandó szakbizottság mögött csak egy viszonylag kisebb egyetemi tanszék áll, ám ennek van önálló akkreditált doktori programja, tartozik hozzá egy akadémiai kutatócsoport is, s feltétlenül számon kell tartani a régió megannyi múzeumát is mint kutatói háttérrel. A létrehozandó szakbizottságban 3 akadémiai doktoron kívül nagy számú egyéb fokozattal rendelkező kutató is működik, ami szavatolja életképességét. Tekintve, hogy a régészeti munkabizottság — némiképp talán vitathatólag is — főként a magyar ősrégészettel foglalkozik, ezért az így életre hívandó szakbizottság a DAB kebelén belül regionális vonatkozásban esetleg valamiféle magyarságtudományi szervezőerő szerepét is betölthetné pl. a magyar történelem, nyelv- és irodalom stb. kutatóival együttműködve.

9. *Ókortudományi–bizantológiai (művészettörténeti) és vallástudományi szakbizottság*. Ebben az esetben nem a hagyományos UNESCO szaklista alapján felállítandó szakbizottságról van ugyan szó, ám létrehozása éppen korunk tudományos követelményeinek egyik leglényegesebbike alapján: az interdiszciplinaritás jegyében felettebb indokolt. Az interferencia és a tudományos együttműködés egyik leglényegesebb alapja a nagyrészt közös forrásbázis, a görög és latin nyelvű dokumentumok, amelyek bármilyen szempontú elemzése elvégezhetetlen a szövegek mindenoldalú, ám elsősorban mégis a szó szorosabb értelemben vett klasszika-filológiai megközelítése nélkül. Ám ugyanakkor épp a forrásanyag viszonylagos korlátozottsága és körülhatároltsága révén megvalósítható, hogy itt szerves egységbe forrjon össze nemcsak a történelmi, a nyelv-, irodalom-, művészet-, retorika- és filozófiatörténeti elemzés, hanem a vallástörténeti kutatás is. E szakbizottság önállóságát alátámaszthatja, hogy jelenleg két kisebb tanszék áll mögötte ill. egy önállóan akkreditált doktori program, amelynek élén természetesen akadémiai doktori fokozattal rendelkező személy áll, akit munkájában két habilitált docens, kandidátus és több más, egyéb fokozattal rendelkező kutató támogat. Mindegyik szakterületnek nemcsak hazai, hanem nemzetközi elismertsége is van, amit bizonyíthat a kiadványok kiterjedt nemzetközi cseréje, rangos külföldi folyóiratokban történő elismerő regisztrálása, valamint egy szövegkiadás nemzetközi szinten való terjesztése. Nem mellőzhetjük azt a ténytet sem, hogy a most hivatalosan társítani kívánt, de ténylegesen már régebbi idő óta kooperáló szakterületeken a debreceni régióban igen jelentős iskolákat mutathat fel tradícióként, gondoljunk olyan tekintélyekre, mint Láng Nándor, Szabó Árpád, Borzsák István, Darkó Jenő, Kádár Zoltán, Alföldi András stb. Mint már utaltunk rá: a *vallástudományi munkabizottság* most van megszervezés alatt. Ennek élén a kellő tudományos rang biztosítása

céljából olyan szakemberek látják majd el a tiszteletbeli elnöki tiszteletet, mint Ritoók Zsigmond és Maróth Miklós akadémikus. Az ő személyük szintén amellett szól, hogy — legalábbis átmeneti időre — a vallástudományi munkabizottság a fentebbi keretek között kapjon helyet, bár hosszútávon nyilván célszerű lesz majd önállósulnia, amennyiben biztosítva lesz kielégítő saját tudományos bázisa. A vallástudományi munkabizottság alapját főleg a Református Kollégium és a nyíregyházi Görög Katolikus Akadémia adja majd.

A vázolt felosztási javaslat, amely a DAB keretei között létrehozandó új szakbizottsági elrendezésre vonatkozik, s amely az előzetes megbeszéléseken találkozni látszott az érintett szakemberek elképzeléseivel, mint már láttuk, többé-kevésbé egy olyan tudományrendszerre megy vissza, amely Európában általánosan elfogadott és a gyakorlatban is alkalmazásra került. Elképzeléseink részleges igazolását látjuk abban is, hogy — mint az Akadémiai legutóbbi hírmagazinjából (II/3. – 1998. ősz) megtudtuk — az MTA a diszciplína-vitákat egy az eddigiektől eltérő tudománybeosztás alapján kezdeményezte, amely szintén finomabb megkülönböztetést tesz lehetővé a korábbiaknál, s több ponton hasonlít is az általunk felvázolt elrendezéshez. Az Akadémia ugyanis a diszciplína-vitákat az alábbi tudományágak szerint indította el:

- Filozófia, teológia;
- Történelem (művészettörténet, régészet, filológia stb.);
- Irodalom és művészettudományok;
- A jelen társadalom intézményei (jogtudomány, politika);
- Gazdaságtudományok;
- A „jelentudományok” (szociológia, pszichológia, pedagógia).

A magunk részéről ezt az osztályozást is jónak és alkalmazhatónak érezzük, bár nem tagadhatjuk, hogy ezzel szemben is lehetnek fenntartásaink, ami csupán arra figyelmeztethet, hogy a tudományos és műszaki forradalom mai felbolydult, átrendeződésekkel teli időszakában egyszerűen nem lehetséges egy mindennek eleget tenni látszó rendszer megalkotása. Nem látom pl. a nyelvtudomány igazi helyét ebben az elrendezésben, vajon a filozófia, vagy a filológia, esetleg az irodalom- és művészettudományok tárgykörébe tartozik? Nem illetné meg külön rendszertani hely? Ugyanakkor miért van két „jelentudomány”? Elég indokolt-e a filológiának egyértelműen a történelemhez való sorolása?

Mindezen kérdőjelek ellenére a felsorolt tagolást a korábbi megközelítésnél sokkal árnyaltabbnak találom, amely véleményem szerint hasonló irányba mutat, mint a mi felvázolásunk, amelyet ennek megfelelően talán nem fognak majd a humán és társadalomtudomány szakemberei örült eltévelyedésének minősíteni, amely teljességgel felforgatni látszik a tudományok eddig jól beváltak minősített és szilárdnak tekintett elrendezését, hogy azt ne mondjam: „egyensúlyát”. Mint láttuk: egyensúlyról semmiképpen sem beszélhetünk, hiszen szemet szúr a mérleg nyelvének az a nagy eltolódása, amely egyfelől a humán és társadalomtudományok arányának összezsugorodása, másfelől a természettudományok osztály- és szakbizottsági szinten való túlsúlya kapcsán értékelhető volt a legutóbbi évtizedekben a hazai tudományban.

A humán és társadalomtudományi szakbizottságok számának általunk vázolt emelésével meg lehetne szüntetni egy olyan körülményt is a DAB-on belül, amely az elnökségnek talán nem tűnt fel, hiszen azon belül tökéletes a kiegyensúlyozottság a két alelnök és a két titkár révén; ám ugyanakkor a DAB tanácsában, amely a fiilálé egyik legfontosabb testülete, voltaképpen elenyésző a humán és társadalomtudományok képviselője. Mint ismeretes: ennek a testületnek tagja az összes akadémikus, az elnökség, beleértve a vidéki elnököket is, valamint az egyes a munkabizottságok elnökei is helyet foglalnak benne. Tekintve, hogy a régióban nincs egyetlen egy akadémikus a humán és társadalomtudományok részéről, ezért a tanács ülésén a természettudományok mintegy 30 képviselőjével szemben maximum 5–6 „bölcész” adhat hangot a „szellemtudományok” szempontjainak, ami annál nyomorúságosabb helyzetet idéz elő, mert gyakran az adott üléseken a humán és társadalomtudományok szakemberei közül csak 2–3 van jelen egyéb irányú elfoglaltsága miatt. Ezen méltánytalannak érzett feltételeken jelentősen segítené, ha a DAB-on belül a fentebb vázolt rendszernek megfelelően gyarapodnék a szakbizottságok száma, mert így el tudnók érni, hogy a tanácsban legalább 1/3-ra emelkedhetnék a humán és társadalomtudomány reprezentánsainak aránya.

A nem természettudományok ilyen módon, jellegüknek és módszereiknek, kapcsolataiknak megfelelő tagolása semmiképpen sem hatna a ma oly gyakran hangoztatott, s valóban termékenyítő erejű interdiszciplinaritás ellen. Sőt éppen annak alapján, hogy az egyes szakágazatok elnyernék igazi önállóságukat, várhatólag csak nagyobb és szabadabb mozgásteret kapnának interferenciáik kialakítására és gyarapítására akár éppen a természettudományok irányában.

Azt lehetne mégis mondani, hogy a debreceni kísérlet egy ponton azért elmentmondásba kerül az Akadémia központi elképzeléseivel. Ritoók Zsigmond is, aki egyébként erőteljesen hangsúlyozza a tudományágak és intézményesült formáik diszkrpanciáját, mégis megoldásként azt javasolja, hogy noha a mai osztályszerkezet merev, mégis működésképes, s ezért az interdiszciplinaritásnak a bizottságok szintjén kell megjelenie. Általános szinten ez a kompromisszumos javaslat jól magyarázható. Egy osztályszerkezet megváltoztatása igen költséges lenne, új akadémikusi helyeket, apparátusbővítést, átszervezéseket, akár még elbocsátásokat is igényelne, új támogatásokkal és preferenciákkal, ami a mai gazdasági helyzetben aligha lenne megvalósítható. Ugyanakkor a bizottságok nem igen járnak együtt költségkihatásokkal. Ezek a szempontok azonban egy regionális bizottságban nem feltétlenül érvényesítendőek. Először is: ezen a szinten eddig nem igen voltak bizottságok, s hatékonyságuk egyébként sem különösebben kecsegtető helyi vonatkozásban. Ugyanakkor a szakbizottságoknak nincs apparátusa, felbontásuk semmi pótlólagos beruházást nem igényel; legföljebb a munkabizottságok révén jutna némileg több pénz a humán és társadalomtudományoknak, ami a természettudományok kutatásaitól nem venne el semmit, de előmozdíthatná a szellemtudományok nagyobb és elevenebb mozgását, rendezvényeik számának növelését. Ezért semmi akadály sincs annak, hogy a vidéki fiilálékban, így a DAB-on belül akár többszörösére emeljük a szakbizottságok számát, már ha ennek megvannak a személyi feltételei.

Végül még egy fontos körülményt szeretnék kiemelni. Térségünk humán és társadalomtudományainak az UNESCO nomenklatúrával és más egyéb rendszerezésekkel való egybevetése azt is nyilvánvalóvá tette, amit már persze korábban is tudtunk, vagy inkább sejtettünk, hogy vannak olyan fontos szakterületek, amelyek hiányoznak ebből a régióból, s ezek viszonylag gyors pótlása nem lehetséges olyan módon, mint ahogy ez a művészettörténet és a zenetudomány esetében megtörténhetett, s ahogy várhatólag a vallástudomány és a teológia esetében hamarosan meg fog történni. Itt most két nagy területre hadd hívjam fel a figyelmet, mint kiáltó hiányosságra.

Nincs nálunk igazából képviselve

- sem a logika,
- sem az etika.

Az előbbi arra kell, hogy figyelmeztessen bennünket: régióink hazánkkal együtt nemcsak a humán és társadalomtudományok differenciált kezelésében maradt el Európától és a világtól a szakágazatok fejlődésében, hanem egyáltalán a tudományos gondolkodásban és rendszeralkotásban is. Gondoljunk csak bele, milyen rövid ideje lehet jelentőségéhez méltóan foglalkozni egyetemünkön a logicizmussal, az intuicionizmussal vagy a formalizmussal; a proposíciók, továbbá a főnév kifejezések logikájával; ill. metalogikával, pl. modell-elmélettel vagy a logikai kalkulusokkal és a matematikai rendszerekkel kapcsolatos felfedezésekkel; vagy akár a tudományosan megalapozott hipotetikus érveléssel valamint az ún. kontrafaktuális feltételekkel stb. Tisztában lévén e téren a magam tudatlanságával, félve is beszélek erről, s csak azért figyelmeztetek rá, hogy átérezzük: gondolkodásunk helyenként mennyire távol áll a modern idők irányadónak tekinthető modelljeitől.

Az etika tudományának elmaradása ugyancsak beszédes. Amikor az ókorban egy a mienkhez hasonló tudományos robbanás következett be a hellénizmus időszakában, az etika természetszerűleg akkor fejlődött ki igazán, hogy megpróbálja helyreállítani a tudományos ismeretek és a társadalmi kondíciók összhangját. Ma valami hasonlóra lenne szükség, mert a morálban, etikában talán joggal kereshetjük napjaink humán és társadalomtudományi ökológiáját. De ahogy a szocialista idők nagy természetátalakító programjaiból kimaradt a természetvédelem, abban a hiszemben, hogy az adott társadalmi viszonyok között minden harmonikusan, gazdasági érdekellentétek nélkül valósul meg, ugyanúgy azt gondolták, hogy a szocialista viszonyok között a tudomány eredményei is szervesen épülnek be a társadalmak életében. Nos, természetszerűleg nem ez történt, viszont az etika, annak tudományos kimunkálása óriási adóssággént és tehertételként mutatkozik számunkra, amivel kellőképpen szembe kellene néznünk, legyen szó akár a normatív, akár az alkalmazott etika kérdéseiről, mert napjaink tudósa ne csak színpadi művekben szembesüljön a tudomány felelősségének dilemmáival; ne csak médiumhírként nézzen szembe az abortusz, az euthanázia, az emberi élet értéke, háború és béke kérdésével stb., hanem mindez számára ugyanolyan tudományos elemzés tárgya kell hogy legyen, mint mondjuk a minimális próza és a narratív műnem összefüggéseinek kérdése, vagy az atomszerkezet vizsgálatának legújabb eredményei.

Mindez persze már túl messzire vezet, de a diszciplína-viták során ilyen problémáknak is elő kell jönniük, még akkor is, ha mi itten a DAB keretei között elsősorban csak egy gyakorlati megoldást kezdeményeztünk a humán és társadalomtudományi szakbizottságok differenciáltabb felosztása érdekében, hogy még eredményesebben tudjanak működni, mert ugyanakkor az elmondottak ellenére azért arról sem szabad elfeledkezni, hogy az elmúlt negyedszázad alatt azért az eddigi szakbizottságok alapvetően érdemleges, gyakran nemzetközileg is számon tartott munkát végeztek.